

Методологія дослідження ідеї та сутності громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів

БРОВКО Наталія*

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету

м. Біла Церква, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>;

СИМАНОВА Світлана

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін Білоцерківського національного
аграрного університету

м. Біла Церква, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8088-3258>

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена певною невизначеністю щодо питань, пов'язаних із вибором методів дослідження ідеї громадянського суспільства. Автори стверджують, що трансформаційні перетворення та процеси європейської інтеграції зумовлюють зміни у свідомості, що спричиняють проблему нерозуміння громадянами сутності громадянського суспільства, недостатнє усвідомлення власної ролі, що потребує здійснення комплексного підходу для дослідження його ідеї та процесів із застосуванням низки методів і методологічних підходів. Метою дослідження є виявлення методологічних закономірностей дослідження ідеї та сутності громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів, аналіз його сутності, переосмислення філософсько-методологічних засад у контексті перспектив майбутнього розвитку та формування на цій підставі нормативно-правової бази, що відповідатиме сучасному баченню. Методологічним підґрунтям дослідження є комплексний підхід. Викладений матеріал становить певну наукову новизну, оскільки категорія «громадянське суспільство» є багатозначною, чітко не визначеною в законодавстві, що викликає різні думки щодо його розбудови в процесах, пов'язаних зі вступом до ЄС, та обумовлює потребу в здійсненні ґрунтовного аналізу у філософсько-правовій площині із застосуванням відповідної методології. Доведено, що аналіз сутності громадянського суспільства неможливо здійснювати з використанням одного методологічного підходу чи методу. Складність категорії потребує застосування комплексного аналізу, що зумовлено багатоаспектністю досліджуваного явища. Практична значущість дослідження полягає в тому, що автори визначили найдоцільніші методи й методологічні підходи, що дасть змогу аналізувати ідею громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних перетворень у державі.

Ключові слова: методологія; методи; євроінтеграція; громадянське суспільство; методологічні підходи.

Історія статті:

Отримано: 05.09.2023

Переглянуто: 02.10.2023

Прийнято: 03.11.2023

Рекомендоване посилання:

Бровко Н., Сімакова С. Методологія дослідження ідеї та сутності громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 18–24. doi: 10.33270/02232602.18.

*Відповідальний автор

Вступ

Суспільні трансформації в Україні й українському суспільстві характеризуються динамічністю, стрімкою зміною орієнтирів, дій в умовах реалій, певною невизначеністю стратегій, розпорошеністю цінностей, зміною суспільних стандартів, що викликає зростання інтересу до їх сутності, перспектив подальшого розвитку українського соціуму та держави зокрема. Розбудова громадянського суспільства в Україні наразі відбувається під впливом суспільних перетворень. Спостерігається прагнення громадян до змін у країні: існування й активність громадських організацій, рухів, органів самоорганізації населення свідчить про перспективи наряду розбудови громадянського суспільства. Залишається незначним і недостатнім усвідомленням громадянами їхньої ролі в таких процесах. Переосмислення та необхідність подальшої розробки методологічних підходів у процесі аналізу сутності громадянського суспільства з огляду на євроінтеграційні процеси в контексті перспектив майбутнього розвитку має бути здійснене на підставі філософських засад і підходів.

Методологія пізнання ідеї громадянського суспільства має сенс для теоретичного осмислення та подальшого втілення їх у практичну площину. Такі ідеї не є новими, їх аналізували багато авторів, проте вони потребують нового осмислення у зв'язку з євроінтеграційним вектором розвитку держави та відповідних трансформацій у різних сферах життя (Mikhailina, & Hotsuliak, 2021; Karas, 2002; Sylva, 2016).

Матеріали та методи

Наявність правових норм, що регламентують основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в національному законодавстві свідчать про задекларований процес його розбудови, проте питання втілення в життя таких нормативів і їх реалізація можливі за умови відповідних методологічних підходів до осмислення суті ідеї та її формулювання в правових нормах.

Втілення ідеї громадянського суспільства може здійснюватися як завдяки класичній методології (аксіологічний, ціннісний, діалектичний підходи), так і за допомогою новітніх методів, таких як синергетичний, екзистенціально-антропоцентричний, феноменологічний, метод правового моделювання тощо. Акцентовано на комплексному підході під час осмислення проблематики із застосуванням низки методів і методологічних підходів (Такемета, 2021). Такі фундаментальні методи, як порівняльно-правовий, аксіологічний, структурно-порівняльний, на думку авторів, є ядром аналізу зазначеної проблематики.

Результати обговорення

Багатозначність категорії «громадянське суспільство», її невизначеність у законодавстві викликають дискусійні думки щодо процесів розбудови. Виникає потреба в здійсненні ґрунтовного аналізу ідеї громадянського суспільства у філософській і правовій площині в сучасних реаліях з перспективою євроінтеграційного руху України.

Ідея громадянського суспільства є багатогранною, тому здійснювати її аналіз доречно в контексті методологічних підходів, способів, методів, прийомів у процесі такого пізнання. Існують різні погляди на цю проблему, що пов'язано з власним розумінням її сутності, однак, на слушну думку А. Ф. Караса, є базові підходи, зокрема: соціологічний, нормативно-політологічний, юридично-правовий і філософський, у межах якого розрізняють класичний і неklasичний чи сучасний (Karas, 2002).

Проблематика громадянського суспільства, громади не є новою у філософсько-правовому дискурсі. Цю ідею заклали й активно розвивали представники античності: Арістотель, Епікур, Цицерон. В епоху Середньовіччя її вивчали Августин Блаженний, Т. Аквінський. У новий час досліджували Ф. Бекон, Р. Декарт, Б. Спіноза, а також представники німецької класичної філософії – Г. Гегель, Г. Лейбніц, К. Маркс, Г. Спенсер.

Розуміння громадянського суспільства завжди активно пов'язувалося з громадою, яка, як вважалося, була підґрунтям такого утворення. Саме в процесі самоорганізації людських особистостей на певній території відбувалися різноманітні суспільні процеси, що призводили до прогресу, а іноді й до регресу соціуму.

Саме в процесі самоорганізації члени соціуму намагалися втілити національну ідею та власну ідентичність. Таку думку окреслювали у своїх працях українські філософи: В. Антонович, М. Драгоманов, Б. Кістяківський, М. Костомаров, П. Юркевич. Питання громадянського суспільства як організації, що має політичне підґрунтя, члени якого є активними учасниками політичних процесів, вивчали Л. Нагорна, Ю. Панейко. Вбачав психологічну складову в такому утворенні В. Васютинський. Громадянське суспільство в історичному аспекті було предметом розгляду в працях І. Козюри, В. Кравченка, В. Куйбіди, а М. Баймуратов, О. Батанов, Ю. Бойко, Ю. Волошин, П. Гураль, А. Карась, А. Колодій, М. Орзіх вдавалися до правового аналізу громадянського суспільства.

Як відомо, методологія – це цілісна теорія з поняттями й категоріями, світогляд, крізь призму яких і здійснюється пізнання завдяки методам, відповідно до технології їх застосування – методикою. Метод, методика та методологія перебувають в ієрархічному зв'язку, а інколи можуть існувати автономно (Kostytskyi, 2013). Методологія є сукупністю методів, завдяки яким здійснюється наукове пізнання й виникає

можливість описати відповідну категорію та виробити практичні рекомендації (Brovko, 2017). Методологія в юриспруденції являє собою науково-практичний комплекс (Kostyt'skyi, & Kushakova-Kostyt'ska, 2022; Dickson, 2022).

Методологічною основою дослідження громадянського суспільства є антропоцентризм, який визначає людину найвищою соціальною цінністю. Він ставить Людину в центр світоглядного розуміння, визначає її творцем світу. Тому розуміння ролі та сутності Людини як найпершої складової громади і громадянського суспільства потребує відповідного світосприйняття. Усвідомлення необхідності розвитку громадських інституцій і кожного окремого індивіда дасть змогу переоцінити їхнє значення в розбудові громадянського суспільства європейського зразка.

Приєднання до ЄС вимагає від України відповідного рівня розвитку політичної, економічної, соціальної систем, трансформації суспільних інституцій і усього суспільства. Розвиток економічної сфери суспільства потребує нових умов функціонування фінансових структур, банків, розширення мережі підприємств з іноземним капіталом, фондів, бірж. Розвиток суспільства неможливий без діяльності громадських організацій. Вагоме значення у цьому мають міжнародні організації, надаючи підтримку, консультування, представляючи орієнтири руху в європейському напрямі. Розвиток європейського громадянського суспільства також передбачає впровадження низки внутрішніх інституційних реформ, утвердження принципів демократії, активну роль громадян у політичних процесах, його відкритість і прозорість, проведення демократичних виборів, стабільність у функціонуванні громадських і політичних інституцій, боротьбу з корупцією, довіру до судової системи, незалежність медіа, дотримання прав і свобод громадян і національних меншин тощо.

Осягнути ідею громадянського суспільства нового зразка можна завдяки методологічним підходам. Доцільність застосування за такої умови аксіологічного підходу доречне в контексті розуміння громадянського суспільства як сукупності індивідів, інституцій, які сповідають демократичні цінності. Водночас моральні норми не мають бути підґрунтям рішень, проектів, які приймаються інституційними утвореннями громадянського суспільства – громадськими організаціями, політичними партіями, об'єднаннями громадян тощо. Аксіологічний (ціннісний) підхід потребує розгляду й аналізу громадянського суспільства не лише як утворення, а осмислення людського буття, цінності членів такого суспільства. У цьому контексті варто згадати «Критику чистого розуму» І. Канта, який пов'язує громадянський і культурний стани суспільства певною мірою вдаючись до їхньої ідентифікації, та акцентує на необхідності свободи людини, що дасть їм можливість культурно розвиватися. Така свобода знаходить свій прояв у сфері практичного розуму,

має бути узгоджена з категоріями «необхідне» й «універсальне» – тоді публічне життя громади може стати штучним, вимушеним. Однак ціннісне розуміння категорії свободи в І. Канта все ж можна трактувати як покликання людини, яка може бути сама собі господарем (приймати рішення, розвиватися, мати власні прагнення та реалізовувати їх). Будучи вільною, вона здатна до культурного розвитку, а тому їй властива здатність реалізувати свою свободу в суспільстві та державному житті. Держава не є загрозою для людини в цьому разі, а стає середовищем її культурного розвитку (Kant).

Позитивістський підхід і тлумачення соціальної реальності, на думку деяких авторів, також можуть бути використані під час аналізу проблематики. Однак, на нашу думку, в сучасних умовах він не є реалістичним, що пов'язано з урахуванням суспільних змін, які мають логічний зміст, проте інколи відбуваються незалежно від волі людей. Ідеї щодо «загальних основ розвитку й устрою, які властиві організованим тілам, закономірно виявляються й у суспільствах» (Afonin, Bandurka, & Martynov, 2002), мали вплив на розуміння основ розвитку, який притаманний інститутам громадянського суспільства, проте не є доречними в умовах сьогодення.

Представники соціальних теорій розвитку громадянського суспільства Т. Адорно, К. Маркс, М. Хоркхаймер акцентували на соціальному розвитку, який логічно відбувається відповідно до соціально-економічних законів, проте їхні ідеї були розкритиковані в різні періоди. Так, З. Бауман, Ж. Бодріяр, А. Тофлер, М. Фуко розглядали суспільство як сукупність й активність соціальних груп і меншин, зростання ролі соціальних рухів на державні процеси. Слушною є думка В. Г. Сили, що «відхід від детерміністичного тлумачення соціальної практики, аналізу її в плані причинно-наслідкових зв'язків відкриває можливості для включення до сфери соціального дослідження свідомості, поведінки індивідів і груп, специфічної системи цінностей, вірувань, переконань і середовища їх розгортання» (Syla, 2016).

У контексті синергетичного підходу є цікавими думки Л. Губерського, С. Кримського, В. Лук'янця, М. Михальченка, А. Свідзинського про те, що громадянське суспільство слід аналізувати як складне утворення, систему, яка розвивається в неоднорідному середовищі. На нашу думку, такий підхід є слушним, адже дає змогу врахувати особливості його як складного явища, яке здатне до змін, дисбалансу, руху, прагне до стабільності в процесі розв'язання складних соціальних ситуацій.

Громадянське суспільство мінливе. Це пов'язано з особливостями суспільних відносин, реальний стан яких можна проаналізувати за допомогою соціологічного підходу з поєднанням особистісних, соціальних і культурних засад. Воно існує в культурному просторі й забезпечує

обмін культурними і моральними цінностями між його членами й утвореннями. Цей метод варто використовувати для отримання інформації шляхом з'ясування суспільної думки щодо процесів розвитку громадянського суспільства, його стану, порівняння та висновків щодо цих процесів.

Аналіз розвитку ідеї громадянського суспільства неможливо здійснювати без демографічного та феноменологічного підходів. Зокрема, демографічний підхід дає можливість виокремити напрями, у яких розвивалося громадянське суспільство з огляду на процеси активного переміщення населення, розвитку певної просторової системи. На процеси розвитку громадянського суспільства впливають і геополітичні процеси – розподіл праці, політичні можливості, низка економічних факторів (ринок праці, теорії світових систем, взаємозалежного глобального розвитку тощо). Застосування феноменологічного підходу є доречним у контексті аналізу нагальних потреб, цілей, бажань, намірів людської спільноти, які знаходять відображення в реальних діях громадських інституцій і «втілювані тією чи іншою мірою і в тій чи іншій формі у предметах, реаліях та зв'язках людської культури (Andrushchenko, 2005). Таким чином, варто дослухатися думки В. Сили, що роль громади у трансформаційних євроінтеграційних процесах має бути пов'язана з урахуванням національної філософії, опануванням її ідеями, перетворенням їх як в індивідуальні, так і в громадські життєві орієнтації (Syla, 2016).

Продовжуючи аналіз проблематики, акцентуємо й на методах, які слід застосовувати під час аналізу ідеї громадянського суспільства. Очевидно, дослідження такого складного феномену, як громадянське суспільство, не може здійснюватися з використанням тільки одного методу. Лише їхня сукупність і комплексний підхід дадуть можливість прослідкувати й розвиток громадянського суспільства в перспективі євроінтеграційних рухів. Ними можуть бути загальнологічні – аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція; теоретичні – аксіоматичний, гіпотетичний, перехід від абстрактності до конкретності; соціологічні – анкетування, інтерв'ю, експертне опитування, спостереження; соціально-психологічні – контент-аналіз, тестування, спостереження; порівняльно-історичні – історичного опису, конкретно-історичного аналізу, порівняльний, періодизації; емпіричні – практичний експеримент, аналіз статистичного матеріалу, контент-аналіз; системно-функціональні – системний метод, інституціональний і функціональний методи; прогностичні – висновки за аналогією, метод простої екстраполяції, аналіз детермінант і змінних тощо (Brovko et al., 2014).

Діалектичний метод дає можливість проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки (Kostytskiy, 2017) в тому числі інститутів і чинників розвитку громадянського суспільства, вплив євроінтеграційних процесів на його розвиток, прослідкувати взаємозв'язок державної політики та громадських інституцій, її вплив на розбудову громадянського суспільства в Україні. Діалектичний метод є надзвичайно складним, тому його слід використовувати у дослідженнях обережно (Forster, 2006). Логічно, що розглядати громадянське суспільство необхідно як комплексне та цілісне явище, і цьому сприяє використання системно-структурного методу шляхом дослідження громадянського суспільства як єдиного цілого, виявлення його елементів, їх узгодження, встановлення різних зв'язків між його елементами, підсистемами (Coleman, 2012).

Функціональний метод, що ґрунтується на аналізі реального життя з урахуванням суперечностей, що існують в суспільстві, допомагає детальніше розглянути структуру громадянського суспільства, проблеми його правового регулювання, перспективи підвищення ефективності його інститутів. Системно-функціональний метод дозволяє не лише виокремити точки дотику взаємодії громадських інституцій між собою та іншими утвореннями, а й передбачає здійснення аналізу організації громадянського суспільства, взаємодію громадських інституцій, що його становлять. Розкриттю ідеї громадянського суспільства та його розвитку з використанням зазначеного методу сприяє виявлення спільних інтересів, мети, завдань, прагнень громадян, їхніх цінностей. Паралельне використання порівняльно-правового методу дає змогу зіставити юридичні поняття, явища, процеси, які відбуваються в громадянському суспільстві та впливають на нього, з'ясувати особливості та порівняти їх як на національному, так і на міжнародному рівні. Це дозволить узагальнити отримані відомості, виокрепивши істотне від неістотного та водночас акцентувати на головних тенденціях інституцій громадянського суспільства, власне на ньому, зважаючи на аналогічні процеси розвитку в зарубіжних країнах.

Вважаємо за доречне використання й методу правового моделювання, який дозволяє аналізувати державно-правові явища, процеси, розвиток громадських інституцій на певних моделях шляхом уявного відтворення об'єктів, які підлягають дослідженню. Таким чином вдається передбачити й визначити пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері розвитку громадянського суспільства (Langlinais, & Leiter, 2016).

Крім вищезазначених методів, дослідження ідеї громадянського суспільства може здійснюватися за допомогою методів аналізу, синтезу (шляхом поєднання окремих частин чи властивостей

предмета в єдине ціле), аналогії (встановлення відношення відповідності двох систем за певними ознаками, з урахуванням того, що будь-яка з цих систем може функціонувати реально або ж бути абстрактною), порівняння, узагальнення, абстрагування, прогнозування, індукції, дедукції тощо.

Висновки

На сучасному етапі євроінтеграційного шляху України питання розбудови громадянського суспільства є надзвичайно актуальним. Українське суспільство та влада чітко окреслили свій намір щодо європейського вибору й визначили відповідні кроки в цьому напрямі: формування відповідальності та позитивного мислення, збереження і всебічний розвиток культури, традицій, активна громадянська позиція, бажання змінювати країну, бути учасником суспільних перетворень, розвиток партнерства, готовність до змін через особисте самовдосконалення та розвиток. Громадяни, їх об'єднання, спільноти, інституції здатні забезпечити розвиток і рух держави. Таке громадянське суспільство здатне цілком взаємодіяти з владою, бути учасником змін, ініціювати їх, упроваджувати, контролювати й реалізовувати.

Дослідження громадянського суспільства здійснюється за допомогою низки методів: аналізу, синтезу, аналогії, порівняння, узагальнення, абстрагування, прогнозування, індукції, дедукції, а також соціологічного, демографічного, системного,

геополітичного, економічного та цивілізаційного підходів.

Зважаючи на багатоаспектність категорії «громадянське суспільство», його аналіз неможливо здійснювати з використанням одного методологічного підходу чи певного методу. Застосування комплексу підходів дасть можливість глибоко досліджувати багатогранність будь-якого явища (Levitt, 2020) в тому числі і громадянського суспільства та процесів, які відбуваються в ньому. Проте варто виокремити фундаментальні методи, які, на нашу думку, є ядром аналізу зазначеної проблематики. Ідеться про порівняльно-правовий метод, який сприятиме оцінюванню та виявленню ключових моментів у розвитку громадянського суспільства; на підставі аксіологічного підходу можна визначити ціннісні установки, орієнтири європейської спільноти та на їх підґрунті будувати стратегію розвитку держави, закріплювати такі ціннісні орієнтації у свідомості громадян; використання екзистенціально-антропоцентричної методології дозволить здійснювати реалістичний аналіз і відійти від абстрактного аналізу дійсності, створить дієвий інструментарій для майбутніх змін і євроінтеграційних трансформацій. Структурно-функціональний підхід дозволить осмислити роль громадянського суспільства і кожного його громадянина в їх взаємозв'язку як фундаменту для реалізації власних екзистенціальних потреб, кожного громадянина як рушійної сили та джерела громадянської активності.

References

- [1] Afonin, E.A., Bandurka, O.M., & Martynov, A.Yu. (2002). *The Great Spillover (Global Problems of the Present: Socio-Philosophical Analysis)*. Kyiv.
- [2] Andrushchenko, V.P. (Ed.). (2005). *Philosophical dictionary of social terms* (3rd ed.). Kharkiv: R.Y.F.
- [3] Brovko, N.I., Danylenko, A.S., & Kushakova-Kostytska, N.V. (et al.). (2014). *Philosophical and legal principles of combating illegal migration and human trafficking in civil society*. Bila Tserkva: BNAU.
- [4] Brovko, N.I. (2017). Methodology of Research on the Category of Legal Consciousness of Rural Residents. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 3, 225-228.
- [5] Coleman, J.L. (2012). *Methodology*. The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law. Oxford. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199270972.013.0008.
- [6] Dickson, J. (2022). *Methodology in Legal Philosophy* (Chapter 1: Meta theory of Law), (pp. 1-29). London: Wiley. doi: 10.1002/9781394163694.ch1.
- [7] Forster, M. (2006). Hegel's dialectical method (Chapter 5: The Cambridge Companion to Hege), (pp. 130-170). F.C. Beiser (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CCOL0521382742.006.
- [8] Kant, I. Critique of Pure Reason. Retrieved from <http://weblib.pp.ua/kritika-chistogo-razuma-per-nem-losskogo.html>.
- [9] Karas, A.F. (2002). Civil Society: Stages of Formation and Conceptual Features of Interpretation. *Vostok: analytical and informational journal*, 4(47), 54-59.
- [10] Kostytskyi, M.V. (2017). Dialectical method in jurisprudence. In *The Great Ukrainian Legal Encyclopedia* (Vol. 2), (pp. 216-221). Kharkiv: Pravo.
- [11] Kostytskyi, M.V., & Kushakova-Kostytska, N.V. (2023). Methodology of theoretical and practical cognition in jurisprudence as a scientific and practical complex. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(25), 9-17. doi: 10.33270/01232502.9.
- [12] Kostytskyi, M.V. (2013). Some issues of methodology of legal science. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 3-11.

- [13] Langlinais, A., & Leiter, B. (2016). Methodology of Legal Philosophy. *Oxford Handbook of Philosophical Methodology* (pp. 671-689). H. Cappelen, T. Sz. Gendler, J. Hawthorne (Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- [14] Levitt, H.M. (2020). Methodological integrity: Establishing the fidelity and utility of your research. *Reporting qualitative research in psychology: How to meet APA Style Journal Article Reporting Standards* (pp. 29-41). Washington: American Psychological Association. doi: 10.1037/0000179-003.
- [15] Mikhailina, T.V., & Hotsuliak, Yu.V. (2021). Crisis of methodology of modern legal research. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 65, 26-30. doi: 10.24144/2307-3322.2021.65.4.
- [16] Sylva, V.H. (2016). *Social role of the community in the conditions of transformation of Ukrainian society* (Dissertation Chernihiv, Ukraine).
- [17] Empirical and Doctrinal Scholarship. *Law and Philosophy*, 40. 33-66. doi: 10.1007/s10982-020-09388-1.

Список використаних джерел

- [1] Афонін Е. А., Бандурка О. М., Мартинов А. Ю. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-філософський аналіз). Київ, 2002. 352 с.
- [2] Філософський словник соціальних термінів / упоряд. В. П. Андрущенко. 3-тє вид., оновл. Харків : Р.И.Ф., 2005. 672 с.
- [3] Філософсько-правові засади протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми в громадянському суспільстві : навч. посіб. [Н. І. Бровко, А. С. Даниленко, Н. В. Кушакова-Костицька та ін.]. Біла Церква : БНАУ, 2014. 375 с.
- [4] Бровко Н. І. Методологія досліджень категорії правосвідомості жителів сільської місцевості. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2017. № 3. С. 225–228.
- [5] Coleman J. L. Methodology. *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*. Oxford, 2012. P. 311–351. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199270972.013.0008.
- [6] Dickson J. Methodology in Legal Philosophy. London : Wiley, 2022. Chapter 1 : Meta – theory of Law. P. 1–29. doi: 10.1002/9781394163694.ch1.
- [7] Forster H. Hegel's dialectical method / ed. by F. C. Beiser. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. Chapter 5 : The Cambridge Companion to Hegel. P. 130–170. doi: 10.1017/CCOL0521382742.006.
- [8] Кант І. Критика чистого розуму. URL: <http://web.lib.ppp.ua/kritika-chistogo-razuma-per-nem-losskogo.html>.
- [9] Карась А. Ф. Громадянське суспільство: етапи формування й концептуальні особливості інтерпретації. *Схід: аналітично-інформаційний журнал*. 2002. № 4 (47). С. 54–59.
- [10] Костицький М. В. Діалектичний метод в юриспруденції. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права. С. 216–221.
- [11] Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9–17. doi: 10.33270/01232502.9.
- [12] Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
- [13] Langlinais A., Leiter B. Methodology of Legal Philosophy. *Oxford Handbook of Philosophical Methodology* / ed. by H. Cappelen, T. Sz. Gendler, J. Hawthorne. Oxford : Oxford University Press, 2016. P. 671–689.
- [14] Levitt H. M. Methodological integrity: Establishing the fidelity and utility of your research. *Reporting qualitative research in psychology: How to meet APA Style Journal Article Reporting Standards*. Washington : American Psychological Association, 2020. P. 29–41. doi: 10.1037/0000179-003.
- [15] Михайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. Криза методології сучасних юридичних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 65. С. 26–30. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2021.65.4.
- [16] Сила В. Г. Соціальна роль громади в умовах трансформації українського суспільства : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Чернігів, 2016. 213 с. Чернігів, 2016. 213 с.
- [17] Taekema S. Methodologies of Rule of Law Research: Why Legal Philosophy Needs Empirical and Doctrinal Scholarship. *Law and Philosophy*. 2021. Vol. 40. P. 33–66. doi: 10.1007/s10982-020-09388-1.

Methodology of Studying the Idea and Essence of Civil Society in the Context of European Integration Processes

BROVKO Nataliia

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Constitutional Law and Theoretical and Legal Disciplines
of the Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>;

SIMAKOVA Svitlana

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Public Law Disciplines of the Bila Tserkva
National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8088-3258>

Abstract. The relevance of the study is due to some uncertainty about the issues related to the choice of methods for studying the idea of civil society. The authors argue that the transformational changes and processes of European integration cause changes in consciousness, which entail the problem of citizens' misunderstanding of the essence of civil society, insufficient awareness of their own role, which requires an integrated approach to study its idea and processes using a number of methods and methodological approaches. The purpose of the study is to identify the methodological patterns of studying the idea and essence of civil society in the context of European integration processes, to analyze its essence, to rethink the philosophical and methodological foundations in the context of future development prospects and to form a regulatory framework that will meet the current vision on this basis. The methodological basis of the study is an integrated approach. The material presented in the article has a certain scientific novelty, since the category of civil society is ambiguous, not clearly defined in the legislation, which causes different opinions regarding the processes of its development in the processes related to EU accession and necessitates a thorough analysis in the philosophical and legal plane with the use of appropriate methodology. It is proved that the analysis of the essence of civil society cannot be carried out using a single methodological approach or method. The complexity of the category requires a comprehensive analysis, due to the multidimensional nature of the phenomenon under study. The practical significance of the study lies in the fact that the authors have identified the most appropriate methods and methodological approaches that will allow analyzing the idea of civil society with regard to European integration transformations in the state.

Keywords: methodology; methods; European integration; civil society; methodological approaches.